

Жанна Вацлаваўна Некрашэвіч-Кароткая – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры класічнай філалогіі. Займаецца навуковымі даследаваннямі ў галіне гісторыі беларускай літаратуры XI–XVIII ст., пераважна вывучэннем помнікаў лацінамоўнай паэзіі Беларусі XVI – пачатку XVII ст. Пераклала на беларускую мову шэраг помнікаў старажытнага пісьменства з царкоўнаславянскай, старабеларускай, лацінскай, польскай моў, у тым ліку прапаведзі Тураўскага епіскапа Кірыла, Кіеўскіх мітрапалітаў Іларыёна і Клімента, трэны з ананімнага паэтычнага зборніка «Рэха жалю» (1635), трактат Пауля Одэрборна «Праўдзівы і грунтоўны апавед пра веру русаў...» (1582), паэму «Пруская вайна» (1516) і вершы Яна Вісліцкага, фрагменты з паэмы «Пра жыццё і подзвігі Святога Гіяцынта» (1525) і вершы Мікалая Гусоўскага, фрагменты з паэм «Радзівіліяда» (1592) Яна Радвана, «Караламахія» (1606) Хрыстафора Завішы, «Язафатыда» (1628) Язафата Ісаковіча, вершы, камедыі і трагедыі Ф.У. Радзівіл, апавесць «Полацкая шляхта» (1885) В.К. Савіча-Заблоцкага.

Аўтар манаграфій «Нясвіжская Мельпамена: драматургія Францішкі Уршулі Радзівіл» (2002) і «Беларуская лацінамоўная паэзія: ранні Рэнесанс» (2009), укладальніца двухмоўнага выдання твораў Яна Вісліцкага (2005), сааўтар акадэмічнай «Гісторыі беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў» (т. 1, 2006), двух вучэбна-метадычных дапаможнікаў і хрэстаматый. Мае звыш 140 публікацый у навуковых выданнях Беларусі, Літвы, Польшчы, Расіі, Украіны. Кіруе навукова-даследчай тэмай «Героіка-патрыятычны эпас у беларускай паэзіі эпохі Рэнесансу» па Дзяржаўнай праграме фундаментальных даследаванняў. Стыпендыят Спецыяльнага фонду па падтрымцы маладых вучоных пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь.

Ж.В. НЕКРАШЭВІЧ-КАРОТКАЯ

LATINITAS У ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКОЙ КУЛЬТУРЫ: ДУХОЎНЫ СКАРБ ПРОДКАЎ, ШЛЯХ ДА НАШЧАДКАЎ

Latinitas (латинская пісьменнасць) рассматривается в статье как важный компонент культуры Беларуси, начиная с эпохи Средневековья. Последовательно освещаются вопросы о хронологических рамках *Latinitatis* в Беларуси, о жанрах латиноязычной литературы, о влиянии идеологического и конфессионального факторов в укреплении латинской культуры. Показывается связь *Latinitatis* с другими феноменами и артефактами белорусской культуры, а также с рецепцией античности (как в исторический период, так и на современном этапе).

We consider that *Latinitas* (latin written tradition) has been a constituent element of Belarusian culture since the Middle Ages. The article analyses time frame of *Latinitas* in Belarus, latin literary genres and ideological and religious factors which contributed to the latin culture. It points out the connection between *Latinitas* and other Belarusian cultural phenomena, artifacts and the influence of antiquity (throughout the history until the modern period).

Латынь, стаўшы мёртвай мовай пасля распаду Рымскай імперыі, не страчвала свайго культурнага значэння ў Еўропе на працягу доўгіх стагоддзяў. Лацінская пісьмовая культура (якую ў даследаваннях

па гуманістыцы часта называюць *Latinitas*^{*} (гл. Axer 1996; Narbutas 2006)), а таксама антычная культурная спадчына, успрынятая пераважна праз прызму старажытнарымскай літаратуры, адыгралі вялікую ролю ў гісторыі духоўнай культуры шматлікіх народаў не толькі Заходняй, але таксама Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Аднак калі разглядаць гісторыю беларускай літаратуры ў навуковым кантэксце суседніх народаў, то выяўляецца дзіўная акалічнасць. Уплыў лацінскай пісьмовай і культурнай традыцыі на развіццё нацыянальных культур даследаваны і прызнаны бясспрэчным польскімі, чэшскімі, літоўскімі, украінскімі вучонымі яшчэ ў XIX – пачатку XX ст. Тым часам у кантэксце беларускай культуры лацінамоўная спадчына пачала вяртацца толькі з канца 60-х гг. XX ст., калі з’явіліся першыя пераклады на рускую і беларускую мовы «Песні пра зубра» Мікалая Гусоўскага. Беларуская неалаціністыка як асобны накірунак у айчынай філалагічнай навуцы пачала фарміравацца дзякуючы працам Віктара Дарашкевіча і Якава Парэцкага, пазней – Алеся Жлуткі.

Тое, што зроблена на сёння ў справе вывучэння лацінамоўнай літаратуры Беларусі, – вынік тытанічных намаганняў і самаахвярнай працы вышэйназваных даследчыкаў. Пасля таго як В. Дарашкевіч падрыхтаваў трохмоўнае выданне «Песні пра зубра» Мікалая Гусоўскага (вышла ў 1980 г.), а таксама (у супрацоўніцтве з А. Жлуткам і Л. Ляхавай) апублікаваў тэксты лацінамоўных дакументаў, звязаных з жыццём і дзейнасцю Францыска Скарыны (гл. Францыск... 1990), на Беларусі з’явіліся яшчэ тры навуковыя выданні лацінскіх тэкстаў з іх перакладамі (Вісліцкі 2005; Міндаў... 2005; Латыноязычные... 2006). Тым не менш дасягненні беларускіх даследчыкаў у справе вывучэння і перавыдання айчынных лацінамоўных тэкстаў XVI–XVIII ст. выглядаюць дастаткова сціпла, асабліва ў параўнанні з тым, што зроблена ў гэтай галіне нашымі суседзямі – літоўцамі. Бібліяграфічная інфармацыя пра лацінскія старадрукі ў кнігасховішчах Беларусі прадстаўлена адзіным кніжным выданнем (гл. Каталог... 2003), а таксама лічанымі публікацыямі на гэтую тэму (гл., напрыклад: Сапега 2005).

Такое становішча, на маю думку, стратна адбіваецца на развіцці беларускіх гісторыка-гуманітарных ведаў. Да сённяшняга дня недаступнымі для большасці беларускіх даследчыкаў застаюцца такія важныя пісьмовыя помнікі, як гераічная эпопея «Радзівіліяда» (1592) Яна Радвана, літаратурная спадчына Андрэя Валана (пасля 1530–1610), «Гісторыя Літвы» (ч. 1 – 1650; ч. 2 – 1669) Альберта Віюка-Каяловіча і многія іншыя творы, якія ў першую чаргу фарміруюць кантэксце айчыннай культуры адпаведнай эпохі. Па-ранейшаму даводзіцца канстатаваць сітуацыю «неалацінскага калапсу» ў сучасным беларускім літаратуразнаўстве, асабліва ў дачыненні да лацінамоўнай літаратуры XVII і XVIII ст. Таму ў межах гэтага артыкула хачу звярнуць увагу на некалькі асноўных момантаў, якімі характарызуецца *Latinitas* у гісторыі Беларусі, што дазволіць даць адэкватную культурна-гістарычную ацэнку гэтаму феномену айчыннай культуры.

1. Храналогія, жанры. Як мова дзяржаўнага справаводства лаціна ў Вялікім Княстве Літоўскім (ВКЛ) функцыянавала з XIII ст. (гл. Ulčinaite 2006, 282). Ролю гістарычнага фактара, які стымуляваў пашырэнне лацінскай культуры на землях Беларусі, адыграла каранацыя Міндаўга, якая адбылася ў Наваградку ў 1253 г. Эпоха Сярэднявечча (да канца XV ст.) у сферы лацінскай слоўнай культуры Беларусі звязана з пашырэннем дзелавага пісьменства і эпісталаграфіі (ліставанні караля Міндаўга, вялікіх князёў Гедыміна і Вітаўта, караля Ягайлы, каралевы Соф’і (Гальшанскай) з рознымі свецкімі і духоўнымі асобамі) (гл. Janosićana... 1819, 308–309; Codex... 1882; Ulčinaite 1995, 28; Міндаў... 2005), а таксама з дзейнасцю каталіцкага Касцёла (гл. Дорошкевич 1979, 20–24, 58; Свежинский, Шевченко 1990, 117; Ulčinaite 2006, 282). XV стагоддзем даследчыкі датуюць лацінамоўны летапісны помнік «Origo regis Jagyelo et Wytholdi ducum Lithuanie» («Паходжанне караля Ягайлы і Вітаўта, князёў Літоўскіх») (гл. Вялікае Княства Літоўскае 2007, 379–380; Ulčinaite 2006, 282).

Сапраўдны росквіт прыгожага пісьменства ў ВКЛ звязаны з адраджэннем традыцый класічнай школы ў эпоху Рэнесансу (XVI ст.). Менавіта ў гэты час фарміруецца айчынная традыцыя арыгінальнай лацінамоўнай паэзіі. Аўтары паставілі перад сабой задачу стварыць айчынную літаратуру на лацінскай мове, захаваўшы фармальную абалонку класічнай старажытнарымскай паэзіі эпохі Актавіяна Аўгуста і напоўніўшы яе нацыянальным зместам. Гераічная гісторыя Айчыны служыла крыніцай натхнення ў першую чаргу для паэтаў-эпікаў. Літаратура ВКЛ, як ніводнай іншай краіны, прадстаўлена ў лацінскай паэзіі вялікай колькасцю помнікаў эпічнай паэзіі. Адным з першых звярнуў на гэта ўвагу С.В. Кавалёў (гл. Кавалёў 1993, 3–5). Побач з лацінскай эпикай ранняга Рэнесансу – «Прускай вайной» (1516) Яна Вісліцкага, паэмамі Мікалая Гусоўскага – неўзабаве з’явіліся новыя ўзоры ліра-эпічнай і панегірычнай паэзіі. Спачатку гэта былі творы паэтаў-іншаземцаў: «Ad Nicolaum Radivilonem, virum illustrem, epithalamium» («Эпіталама выдатнаму мужу Мікалаю Радзівілу», 1546) іспанскага паэта Пятра Раізія, паэма «Victoria de Moschis reportata per... D. Gregorium Chodcevitium» («Перамога над маскоўцамі, здабытая... П. Грыгорыем Хадкевічам») нямецкага паэта Іагана Мылія. Сапраўдным шэдэўрам лацінамоўнай паэзіі эпохі Рэнесансу з’яўляецца паэма Яна Радвана «Radivilias sive De vita et rebus... Nicolai Radivili» («Радзівіліяда, або Пра жыццё і подзвігі... Мікалая Радзівіла», 1952).

^{*} *Latinitas* (лац. ‘чыстая, сапраўдная латынь’).

Побач з вялікімі эпічнымі і панегірычнымі формамі паэзіі ў лацінамоўнай вершаванай культуры Беларусі шырока прадстаўлены і *carmina minora*. Разнастайнымі строфамі антычнай паэзіі – элегічным двувершам, сапфічнай, алкеевай страфой, ямбічным трыметрам – карысталіся яшчэ першыя паэты-гуманісты Ян Вісліцкі і Мікалай Гусоўскі. З цягам часу пашыраецца жанравы дыяпазон лацінскай паэзіі, якая пачынаючы з сярэдзіны XVI ст. развіваецца пераважна пад патранатам буйных магнатаў, у першую чаргу – Радзівілаў. У другой палове XVI ст. сярод жанраў «прынагоднай паэзіі» (тэрмін Ю. Новака-Длужэўскага) пераважаюць менавіта эпіталамы, панегірыкі, а таксама эпиграмы і разнастайныя вершы, напісаныя элегічным двувершам (элегіі, эпиграмы, лірычныя вершы).

Лацінамоўная проза эпохі Рэнесансу – надзвычай разнастайная паводле свайго прызначэння і адпаведна паводле жанраў. Каля 1550 г. паўстае этнаграфічны трактат Міхала Літвіна «De moribus Tartarorum, Lituorum et Moschorum» («Пра звычэй татар, літвінаў і маскоўцаў»). У перыяд з 1555 па 1570 г. каралеўскі сакратар, доктар абодвух праў Аўгусцін Ратундус стварае «Хроніку, або Гісторыю Літвы» (гл. Narbutas 2000, 29), якая цалкам не была апублікавана. Да перакладу другога Статута ВКЛ на лацінскую мову (у 1576 г.) Ратундус дадаў падрыхтаваны ім твор «Epitome principum Lithuaniae» («Кароткая гісторыя князёў Літвы»), дзе выклаў легенду пра паходжанне шляхты ВКЛ ад рымлян (гл. Ulčinaite 2006, 283). Прыкладна ў гэты ж перыяд у сувязі з актыўным развіццём на Беларусі ідэй Рэфармацыі паўстала вялікая колькасць рэлігійна-палемічных трактатаў на лацінскай мове, сярод якіх у першую чаргу трэба назваць творы Сымона Буднага. Андрэй Валан веў рэлігійную палеміку не толькі з вядомым польскім тэолагам Пятром Скаргам, але таксама з выкладчыкам Віленскай акадэміі Андрэем Юргевічам. Яго пярэ належаць мноства апублікаваных у Вільні трактатаў антыпратэстанцкай накіраванасці (напр., «Mendacia et convitia evangelica Andreae Volani» («Веравызнаўчыя аблуды і хлусня Андрэя Валана», Вільня, 1588) і многія іншыя), а таксама сатырычны твор «Quinti evangelii professores antiquissimi et celeberrimi Nullus et Nemo» («Найстаражытнейшыя і найвядомейшыя выкладчыкі пятага Евангелля Ніякі і Ніхто», Вільня, 1599). Што ж да прыгаданага вышэй Андрэя Валана, то ён быў не толькі таленавітым пісьменнікам-палемістам, але яшчэ і выдатным прамоўцам («Oratio ad Senatam Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae...» («Прамова да сената Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага» (Кракаў, 1573)), аўтарам палітычных трактатаў (напр., «De libertate politica sive civili libellus» («Кніга пра палітычную або грамадзянскую вольнасць»), Кракаў, 1572), а таксама прыватных панегірыкаў і пахавальных казанняў (напр., «Panegyricus illustrissimo principi, domino d. Nicolao Christophoro Radivillo» («Панегірык яснавяльможнаму князю, пану Мікалаю Хрыстафору Радзівілу», Вільня, 1598)).

У эпоху Барока побач з эпічнымі паэмамі, напісанымі гексаметрам («Epos se S. Casimiro» («Эпас пра Св. Казіміра», 1604) Яна Крайкоўскага, «Carolomachia» («Караламахія», 1606) Хрыстафора Завішы, «Iosaphatidos» («Язафатыда», 1628) Язафата Ісаковіча, «Virtus dexteræ Domini...» («Даскана-ласць дзясніцы Божай...», 1674) Якуба Бенэта), вялікае пашырэнне набылі разнастайныя формы так званай «фігурнай і кур'ёзнай паэзіі» (гл. Маслюк 1983, 169–180; Ulčinaite 2005, 57): *aenigma*, *anagramma*, *chronostichon*, *eteostichon*, *echo*, *gryphus*, *logogryphus*, *elogium*, *cancrinum* etc. У XVII ст. побач з вершаванымі творами вялікай і малой формы на лацінскай мове з'яўляюцца працы па тэарэтычнай паэтыцы, рыторыцы і гамілетыцы (Сігізмунда Лаўксміна, Мацея Казіміра Сарбеўскага, Казіміра Каяловіча), парэміялогіі (Саламона Рысінскага), гісторыка-біяграфічныя творы (Якуба Сушы).

У перыяд позняга Барока (канец XVII – першая палова XVIII ст.) лацінская літаратура пераходзіць з друку шматлікія панегірычныя выданні ў гонар самых вядомых арыстакратаў дзяржавы. Так, ад імя калегіі ў Нясвіжы ў 1693 г. з нагоды шлюбу Караля Станіслава Радзівіла і Ганны Катажыны з Сангушкаў выйшла панегірычнае выданне «Carolus Magnus...» («Кароль Вялікі...»). У 1736 г. у друкарні Віленскай акадэміі з'явілася выданне «Archangelus Magni Ducatus Litvaniæ...» («Арханёл Вялікага Княства Літоўскага»), прысвечанае Міхалу Сервацыю Карыбуту Вішнявецкаму (дзядзьку вядомай Францішкі Уршулі Радзівіл). Безліч такіх выданняў захоўваюцца ў бібліятэках Беларусі, Літвы, Польшчы і Украіны. Большасць з іх да сённяшняга часу не даследаваны.

Эпоха Асветніцтва ў лацінамоўнай культуры Беларусі, дзякуючы працам Алеся Жлуткі, на сённяшні дзень трывала звязваецца з творчасцю Міхала Карыцкага і Францішка Князьніна (гл. Жлутко 1990). Аднак, хутчэй за ўсё, гэта далёка не ўсе імёны лацінамоўных аўтараў Беларусі, пра што сведчаць не толькі бібліятэчныя кнігазборы, але і даследаванні бібліёграфаў (гл. Janosić 1819).

2. Ідэалагічны грунт. *Latinitas* на Беларусі актыўна культывавалася пачынаючы з XVI ст. найперш дзякуючы распаўсюджанню ў арыстакратычных колах легенды пра паходжанне шляхты і магнатаў ВКЛ ад рымскіх патрыцыяў. Выказванне Міхала Літвіна ў прыгаданым вышэй трактате, якое характарызуе культурную сітуацыю канца XVI ст. і часта сучаснымі даследчыкамі атаясамліваецца выключна з ідэалогіяй літоўскай арыстакратыі, бясспрэчна, выражае настроі і пэўнай часткі беларускіх магнатаў, зарыентаваных на Запад, якія называлі сябе «Lithuani»: «Litteras Moscoviticas nihil antiquitatis complectentes, nullam ad virtutem efficaciam habentes ediscimus, cum idioma Ruthenum alienum sit a nobis

Lithuanis, hoc est Italianis, Italico sanguine oriundis» («Мы вывучаем маскавіцкія пісьмовыя помнікі, якія не ўтрымліваюць у сабе нічога старажытнага і не маюць аніякай карысці для духоўнага фарміравання, хаця спосаб маўлення русінаў чужы для нас, літвінаў, гэта значыць, італійцаў, што паходзяць ад італійскай крыві») (Lituanus 1615, 23–24).

Лацінскай мовай у ВКЛ у XVI ст. валодаў кожны адукаваны чалавек. Андрэй Валан у адной з сваіх прадмоў пісаў: «Linguae Latinae in gente nostra tam creber est usus, ut paucissimi sint futuri, qui Latina scripta legentes eadem intellegere non possint» («Лацінскай мовай у нашым народзе карыстаюцца настолькі часта, што ў будучым вельмі мала знайшлося б такіх, якія, чытаючы напісанае па-лацінску, не маглі б зразумець гэтага») (цыт. па: Šaton 1996, 42). Засваенне лацінскай культурнай традыцыі ў многім паспрыяла інтэнсіфікацыі працэсу фарміравання адметнай літаратурнай традыцыі на Беларусі. «Падобна адшліфаванаму стагоддзям дьяменту, – пісаў В. Дарашкевіч, – класічная латынь (а менавіта да яе звярталіся гуманісты) была, натуральна, лексічна і граматычна распрацавана лепш, чым маладая мова беларускай народнасці. Таму лацінская літаратура стала сапраўднай школай стылістыкі для беларускай літаратуры, адной з крыніц узбагачэння беларускай мовы, а лацінская адукаванасць зрабіла дзейсны ўплыў на фарміраванне ўсёй беларускай культуры Рэнэсансу» (Дорашкевіч 1979, 196). Новалацінская паэзія выражала ідэйныя і культурныя запатрабаванні беларускіх і літоўскіх артыстакратаў, хаця і не была звязана з карэнным этнасам у моўных адносінах. «Творы, напісаныя на лацінскай мове беларускімі аўтарамі, – адзначае А. Жлутка, – напоўнены асаблівым водарам свайго часу. У іх знайшлі адлюстраванне найбольш значныя і важныя падзеі беларускай гісторыі» (Жлутка 1993, 20). Менавіта лацінская мова часцей за ўсё выбіралася беларускімі аўтарамі для таго, каб зафіксаваць у мастацкай форме найбольш значныя гістарычныя і грамадзянскія падзеі агульнадзяржаўнага значэння.

3. Канфесійны фактар. У Польскай Кароне латынь у першую чаргу была мовай каталіцкага Касцёла, мовай літургіі і гімнаграфіі. Па аналогіі з гэтай культурнай сітуацыяй існуе меркаванне, што лацінская пісьмовасць і адукаванасць у ВКЛ была распаўсюджана толькі ў асяроддзі католікаў і што праваслаўныя беларусы ставіліся да іх варожа. Такое сцвярджанне можа быць прызнана слушным толькі часткова. У традыцыі літаратурнай палемікі, якая ўзнялася напярэдадні і пасля Брэсцкай царкоўнай уніі, было прынята называць католікаў і уніятаў «латинамі», «латинікамі» або «рымлянамі», кананічную літаратуру каталіцкай царквы – «кнігамі латынскімі» і, урэшце рэшт, саму каталіцкую веру – «лацінскай верай» або нават проста «лацінай». Яскравае сведчанне гэтага – назвы ананімных праваслаўных трактатаў антыуніяцкага характару «На богомерзкую, на поганую латыну... сказаніе», а таксама «Послание до латын из их же книг». Але ў дадзеным выпадку размова ідзе зусім не пра лацінскую мову. Што датычыць *Latinitas* як такой, то далёка не ўсе праваслаўныя дзеячы ставіліся да яе варожа. Так, праваслаўны мітрапаліт Пётр Магіла, аўтар трактата «Lithos abo Kamień z rgosu prawdy», лічачы лацінскую мову такой, «без якой нельга ў гэтай дзяржаве абысціся», сцвярджаў: «Дзеля таго, каб былі [русіны] палітыкамі, а не прастакамі, каб і ў палітычных рэчах, і ў артыкулах веры разбіраліся, неабходна ім разам з грэчаскай, славянскай і польскай мовамі ведаць таксама і лаціну» (Λιθος ... 1644, 374–375). Латынь займала важнае месца ў праграмах навучання брацкіх школ у Кіеве, Львове і Вільні, езуіцкіх калегіумаў у Нясвіжы і Полацку, а таксама Віленскай і Кіева-Магілянскай акадэміі. Не ў апошнюю чаргу дзякуючы грунтоўнай падрыхтоўцы ў галіне лацінскага пісьменства расквітнеў талент многіх – адрозных па веравызнанні! – дзеячаў беларускай культуры XVII ст. – Мялеція Смятрыцкага, Кірыла Транквіліёна-Стаўравецкага, Сільвестра Косава, братаў Альберта і Казіміра Віюкаў-Каяловічаў, Сімяона Полацкага.

4. Латынь як культурны код. Пасля эпохі Стэфана Баторыя ўдзельная вага лацінскай мовы ў галіне дзяржаўнага справаводства і прыгожага пісьменства памяншаецца як у каронных, так і ў велікакняжацкіх землях. Па-за гэтым латынь пачынае выступаць у функцыі культурнага коду, успрымаецца як неаспрэчнае сведчанне агульнага ўзроўню адукаванасці, «вучонасці» таго ці іншага паэта, пісьменніка ці прэста граматзяніна.

Пасля Люблінскай уніі побач з дакументамі, цалкам напісанымі па-лацінску, з'яўляюцца дакументы з сусцэптамі на беларускай мове і асноўным тэкстам на лацінскай, а таксама беларуска-лацінскія макаранічныя тэксты. Гэта дае падставу некаторым даследчыкам гаварыць нават пра своеасаблівую беларускую разнавіднасць латыні (гл. Свежинский, Шевченко 1990, 121–125). У літаратурных помніках самых розных жанраў, напісаных па-беларуску або па-польску ў XVII–XVIII ст., можна сустрэць вялікае мноства лацінскіх слоў і выразаў. Так, наваградскі падсудак Фёдар Еўлашоўскі (1546–1617) пісаў свае «Успаміны» на беларускай мове (хаця на той час ужо значна спольшчана), але даволі часта ўжываў пры гэтым лацінскія выразы і выслоўі. У адным з эпізодаў, дзе аўтар распавядае пра легкадумнае стаўленне Альбрэхта Кавячынскага да народных прымхаў, сустракаем наступную заўвагу: «Ова не легца потреба важить и кглосу людцкога вэдля онэй приповястки: “вокс попули – вокс Деи”... Был и в тым *пробатус*» (Помнікі... 1983, 54).

Нават у XIX ст. пасля ўваходжання земляў ВКЛ у склад Расійскай імперыі традыцыя лацінскай адукаванасці доўгі час падтрымлівалася нашымі арыстакратамі. Найлепшы доказ таму – аповесць «Полацкая шляхта» В.К. Савіча-Заблоцкага. Падзеі ў творы разгортваюцца напярэдадні прыходу Напалеона, а героі аповесці – беларусы-шляхцічы, якія жывуць на Полаччыне, каля самай мяжы з Масковіяй, – дастаткова свабодна валодаюць лацінскай мовай. У эпілогу аповесці ўяўны аўтар Павел Завіша абурэецца рэдактарскімі праўкамі, унесенымі ў рукапіс. «Трэцяга дня, – даводзіць ён, – узяўся я праглядаць прэсу. Гляджу – аж паміж газетамі ляжыць кніга “Апавяданні Паўла Завішы”. Са злосці я пачаў яе *legere* (лац. ‘чытаць’). Чытаю, чытаю – што гэта такое? Гэта ж не мае словы! Цэлыя *capita* (лац. ‘разделы’) пазмяняныя! Ледзь не пры кожным слове – тлумачэнні: “архаізм”, “старажытная форма”, “па-лацінску”! Дык што ж гэта такое! Нашто ж гэта каню пятая нага? Хіба ж можа быць такі чалавек, што не разумее лаціны?» (Суліма-Савіч-Заблоцкі 2004, 177).

5. Рэцэпцыя антычнай культуры ў жыцці магнатаў. Многія магнаты ВКЛ, якія выводзілі свой род ад нашчадкаў Палямона, з вялікай павагаю ставіліся да антычнай культуры і былі яе ўдзячнымі рэцыпіентамі. Найбольш вызначыліся ў захаванні антычнай традыцыі нашчадкі легендарнага Эрдзівіла – яснавяльможныя князі Радзівілы. У гісторыі нашага мастацтва вядомае калекцыя авальных радзівілаўскіх партрэтаў у лаўровым вянку з арлом. Тры партрэты з шасцідзесяці трох знаходзяцца сёння на тэрыторыі Беларусі, сярод іх – партрэт літоўскага князя Вайшымунда, якога разам з Эрдзівілам таксама лічаць прапрашчурам Радзівілаў (гл. Гістарычны... 2003). Матыў арла, які нясе «партрэт у лаўры», быў запазычаны з іканаграфіі імператарскіх пасмяротных партрэтаў. Гэтая іканаграфічная задума была звязана з актуальнай у той час традыцыяй пасмяротнага ўшанавання і абапіраецца на шырока вядомае апісанне антычнага «*consecratio*», або апафеоза (абагаўлення). У сувязі з названай традыцыяй пасля смерці ў 1746 г. маці князя Міхала Казіміра, княгіні Ганны Кацярыны з Сангушкаў Радзівіл, у Нясвіжы, у будынку калегіяльнага касцёла, пачалося будаўніцтва *castrum doloris* («шатаў жалобы»). Упершыню гэтую назву ў антычным свеце атрымала знакамітая крыпта цара Маўзола. Нясвіжскі *castrum doloris* быў упрыгожаны цэлым шэрагам біблейскіх цытат, выслоўяў, а таксама арыгінальнай эпіграмай на лацінскай мове (гл. Калнін 2002, 93).

У Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі захоўваецца слупкі пояс, выраблены на радзівілаўскай мануфактуры майстрам Янам Маджарскім, на якім захаваўся надпіс: «*Me fecit Sluciae Joannis Modzarski*» («Мяне зрабіў у Слуцку Ян Маджарскі»). Гэтая традыцыя мастакоў пакідаць імя на сваіх творах паходзіць з антычных часоў, а менавіта ў форме «*Me fecit...*» яна была замацавана італьянскімі майстрамі эпохі Адраджэння.

6. *Latinitas* сёння. Многія дзеячы беларускага нацыянальнага адраджэння ў пачатку XX ст. імкнуліся падкрэсліць уключанасць беларускай культуры ў еўрапейскі кантэкст менавіта праз яе далучэнне да літаратурнай спадчыны антычнасці. Так, Максім Багдановіч адным з першых у айчыннай літаратуры стварыў узоры перакладаў класікаў старажытнарымскай паэзіі, прычым з захаваннем паэтычнага памеру арыгінала. Гэта яго пераклады «Дэдала і Ікара» Авідзія, «Оды да Мельпамены» Гарацыя. Невыпадкова першыя пераклады «Іліяды» і «Адысеі» на беларускую мову зрабіў стваральнік першай беларускай граматыкі Браніслаў Тарашкевіч.

Да скарбніцы лацінскай паэзіі звяртаюцца ў наш час беларускія паэты розных пакаленняў: Леанід Дранько-Майсюк, Ірына Багдановіч, Андрэй Хадановіч. Адраджэнне традыцый класічнай філалогіі на Беларусі спрыяе вяртанню *Latinitas* у культурны дыяпазон беларускага грамадства.

Новаму ўздыму цікавасці да нашай лацінамоўнай культурнай спадчыны спрыяе таксама развіццё на Беларусі традыцый класічнай адукацыі. Беларускі філолаг-класік Уладзімір Шатон яшчэ ў 1996 г. пісаў: «*Nostrum nunc in Albarussia est sermone Latino quam saepissime uti. Hoc magis, quod maiores nostri dedērunt nobis in hereditatem hujus rei exempla maxime admiranda*» («Цяпер для нас на Беларусі натуральна як можна часцей карыстацца лацінскай мовай. Тым больш, што нашыя продкі перадалі нам у спадчыну прыклады такога роду, вартыя найвялікшага захаплення») (гл. Šaton 1996, 44). Дадам толькі, што найбольш актуальнай задачай для філалагаў-класікаў Беларусі на сённяшні дзень з’яўляецца, як і раней, пераклад помнікаў айчыннага лацінскага пісьменства на беларускую мову.

ЛІТАРАТУРА

- [В і с л і ц к і Ян] Ioannis Visliciensis Bellum Prutenum=Ян Вісліцкі. Пруская вайна: На лацінскай і беларускай мовах / Укл., пер., камент., уступ. арт. Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай. Мн., 2005.
- Вялікае Княства Літоўскае: Энцыкл.: У 2 т. Мн., 2007. Т. 2.
- Гістарычны партрэт Вялікага Княства Літоўскага XVI–XVIII стагоддзяў: Каталог выставаў (май 2002 – май 2003) / Укл. І. Зварыка. Мн., 2003.
- Дорошкевич В. И. Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы: Первая половина XVI века. Мн., 1979.
- Жлутка А. Лацінская літаратура як феномен беларускай культуры // Спадчына. 1993. № 2.
- Жлутко А. А. Латинская поэзия Белоруссии эпохи Просвещения: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Мн., 1990.
- Кавалёў С. В. Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст. Мн., 1993.
- Калнін В. В. Мірскі замак = The Mir Castle. Мн., 2002.
- Каталог выданняў XV–XVI стагоддзяў: 3 фондаў Гродзен. дзярж. гіст.-археал. музея / Аўт.-склад. В.І. Шоцік і інш. Слонім, 2003.

- Латиноязычныя риторыкі на Беларусі: полоцкі трактат «О риторическом искусстве...» 1788, 1799 годов издания / Вступ. ст., подгот. текста, пер. и коммент. И.Б. Кравчук. Мн., 2006.
- Ма сляюк В.П. Латиномовні поетыкі і риторыкі XVII – першай паловіны XVIII ст. та іх роль у развітку тэорыі літэратуры на Украіні. Київ, 1983.
- Міндаў, кароль Літвыі, у дакумэнтах і сьведчаньнях = Mindowe, rex Lithowiae, in litteris et testimoniis / Укл., пер. на бел. мову, камент. А. Жлуткі. Мн., 2005.
- Помнікі мемуарнай літэратуры Беларусі XVII ст. / Укл. А.Ф. Коршунава. Мн., 1983.
- Сапега Т.А. Нясвіжскія старадрукі XVIII стагоддзя ў бібліятэках і музэях Мінска // Мастацкая спадчына Нясвіжа. Нясвіж, 2005. С. 94–101.
- Свежинский В.М., Шевченко Г.И. Латинский язык в Белоруссии XIV–XVIII вв. // *Interlinguistica Tartuensis* (учен. зап. Тарт. ун-та). Тарту, 1990. Вып. 7. С. 117–126.
- Суліма-Савіч-Заблоцкі В. Полацкая шляхта // *Полымя*. 2004. № 6. С. 155–180.
- Францыск Скарына. Зборнік дакумэнтаў і матэрыялаў / Прадм., укл., камент., паказ. В.І. Дарашкевіча. Мн., 1988.
- Ахер J. Latinitas w historii i w pamięci historycznej Europy Środkowo-Wschodniej. Paradoxy ciągłości i nieciągłości // *Symbioza kultur słowiańskich i niesłowiańskich w Europie Środkowej*. Kraków, 1996. С. 13–21.
- Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430 / *Collectus opera Antonii Prochaska*. Cracoviae, 1882.
- Janociana sive Clarorum atque illustrium Poloniae auctorum mecenatumque memoriae miscellae. Varsaviae, 1819.
- Λιθος або Камінь з проcy правды Церквiе Швiтeй правослaвнeй рускiеy. <...> Wypuszczony przez pokornego Oyca Euzebia Pimina. W Monastyrу Швiтeй у Czudotworney Ławry Pieczarskiey Kijowskiey. Anno Domini, 1644.
- Lituanus Michalo. De moribus Tartarorum, Lituorum et Moschorum, fragmina X multiplici historia referta // Michalonis Lituani De moribus Tartarorum, Lituorum et Moschorum, fragmina X <...> Basileae, 1615. С. 1–41.
- Narbutas S. Latinitas LDK raštijos raidoje // *Senoji Lietuvos literatūra*. Vilnius, 2006. № 21. С. 137–164.
- Narbutas S. Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų. Vilnius, 2000.
- Šaton U. De latinitate semper viva // *Studia philologica*: Сб. науч. ст. Мн., 1996. С. 42–44.
- Ulčinaite E. Древняя литовская литература как интердисциплинарный объект исследования // *Senoji Lietuvos literatūra*. Vilnius, 2005. Kn. 18. С. 55–59.
- Ulčinaite E. Literatura łacińska // *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: Analizy i obrazy*. Kraków, 2006. С. 282–299.
- Ulčinaite E. Literatura neolacińska jako świadectwo litewskiej świadomości państwowej i narodowej // *Łacina w Polsce: Zeszyty naukowe pod red. J. Axera*. Z. 1–2. Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa. Warszawa, 1995. S. 27–43.